

Această carte a fost scrisă înainte de canonizarea Arhimandritului Sofronie și din acest motiv am folosit termenul de „părinte” ori de câte ori ne-am referit la dânsul.

MONAHIA GABRIELA

Fiinta
Arta și viața
Părintelui
Sofronie

Traducere din limba engleză:

Mănăstirea Stavropegică
Sfântul Ioan Botezătorul, Essex

editura
Σοφία

București

Respect Sofronie, A., *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, București, Sophia, 2005.

Sophrony, A., *His Life is Mine*, Crestwood, Saint Vladimir's Seminary Press, 1988.

Sophrony, A., *Letters to his family*, Tolleshunt Knights, Stavropegic Monastery of Saint John the Baptist, 2015.

Sophrony, A., *Oikodomontas ton Nao tou Theou*, Vol. A, Tolleshunt Knights, Stavropegic Monastery of Saint John the Baptist, 2013.

Sophrony, A., *Wisdom from Mount Athos*, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 1974.

The Unknown Konchalovsky, Chronicle, 1918.

Tsakiridou, C.A., *Icons in Time, Persons in Eternity*, Burlington, Ashgate, 2013.

Turchin, V.S., *Obrazy bytia, ili iskusstvo sozertsaniiia*, Moscova, Libri di Arte, 2008.

Van Loon, H.W., *The Life of Rembrandt van Rijn*, New York, The Heritage Press, 1930.

Von Mohrenschildt, D.S., *The Russian Symbolist Movement*, PMLA, Vol. 54, Nr. 4, dec. 1938.

Zaharia, A., „Lacrimile, tămăduirea persoanei”, cuvântare al cărei text nu a fost publicat.

Zaharou, A.Z., *Omul – ținta cercetării dumnezeiești*, Iași, Doxologia, 2016.

CUPRINS

Introducere	5
Mulțumiri	9
Capitolul 1.	
În căutarea Ființei	11
Capitolul 2.	
Ființa, neființa și abisul	63
Capitolul 3.	
De la abis la cunoașterea Ființei	81
Capitolul 4.	
Zugrăvind adevărata Ființă	95
Concluzie	151
Anexa A. Membrii grupării „Bytie”	153
Anexa B. Abisul, asceză și teologie	159
Referințe	171

Aleksandr Aleksandras și alora care doresc să rămână anonimi pentru bunăvoința cu care m-au ajutat ori de câte ori le-am cerut sprijinul.

Părintelui Zaharia pentru încurajările și susținerea sa permanentă.

Capitolul 1

ÎN CĂUTAREA FIINȚEI

Mintea omenească însetează după cunoaștere, după cunoașterea deplină... [a] Ființei Primordiale, a Celui sau a Ceea ce există în mod real.⁵

Preocuparea adâncă de a afla Ființa absolută străbate ca un fir neîntrerupt întreaga viață a părintelui Sofronie. Există momente când acest fir se subțiază sau devine fragil și gata să cedeze. Totuși, în pofida tuturor greutăților, nu se rupe și, datorită tenacității neobosite a părintelui, ajunge a fi nu doar o frânghie puternică, ci mai ales un reazem de neclintit.

Serghei Simeonovici Saharov (1896-1993), viitorul părinte Sofronie, a fost preocupat din fragedă copilărie de ideea veșniciei. Adeseori vorbea cu prietenii săi de joacă despre probleme existențiale cu seriozitatea proprie copiilor. Cu

⁵ Sofronie, A., *Rugăciunea – experiența vieții veșnice*, Sibiu, Deisis, 2007, p. 19.

toții încercau să înțeleagă unde se aflau bunicii lor și alți cunoscuți care trecuseră din viața aceasta. Crescând într-o familie creștin-ortodoxă practicantă, Serghei fusese învățat să se roage pentru cei adormiți. Dar aceasta nu îi satisfăcea curiozitatea, ci mai degrabă îi trezea interesul față de ceea ce era nevăzut și necunoscut.

Familia Saharov era o familie numeroasă, cu nouă copii, Serghei fiind al treilea ca vârstă. Dar, când a împlinit 13 ani, el a devenit primul fiu al familiei în urma morții fratelui său, care fusese cu un an mai în vârstă decât el. Ekaterina Evgenievna, mama lor, o femeie profund credincioasă, și-a dorit ca fiii și fiicele ei să primească o educație creștină. În cea mai mare parte a timpului, copiii erau îngrijiți de o bonă evlavioasă, care iubea rugăciunea. Aceasta îl lua adeseori pe Serghei cu ea la slujbele bisericesti și astfel băiețelul s-a obișnuit curând să petreacă ore în șir cufundat în rugăciune la picioarele ei. Atunci, ieșind de la biserică la sfârșitul slujbelor, se întâmpla uneori ca micul Serghei să vadă Moscova nu doar în lumina naturală a zilei, ci scaldată și într-o lumină aurie, din altă lume. Sufletul său curat de copil simțea atunci o mare bucurie și o pace de nedescris. Avea adeseori asemenea experiențe duhovnicești, însă numai cu mult mai târziu în viață a realizat că în acele momente promise darul vederii Luminii Necreate.⁶

⁶ Arhimandritul Sofronie, scrisoare nepublicată.

Se poate spune că Serghei a avut o copilărie obișnuită. Îi plăcea să se joace cu prietenii săi și era pasionat de fotbal. Era de asemenea năzbâtios, ca orice băiețel de vârsta lui. Odată, pe timpul iernii, s-a urcat împreună cu alți copii pe acoperișul unei magazii de unelte din curtea casei sale. Din întâmplare, copiii au alunecat pe gheață, căzând de pe acoperiș. În chip providențial, un maldăr de zăpadă se afla chiar dedesubt și copiii n-au pățit nimic. Încântați, au încercat imediat să urce iarăși, și ar fi și făcut-o, de nu i-ar fi oprit un adult. Mai târziu, când devenise artist, Serghei avea să se retragă pe acoperișul atelierului său, sus deasupra Moscovei, pentru a-și limpezi gândurile, departe de tumultul vieții cotidiene.

Tatăl său, Simeon Saharov, un bărbat elegant și distins, era producător de genți de calitate superioară, iar clienții săi proveneau din înalta societate moscovită. Fiind prieten cu unul dintre cei mai de seamă croitori din Moscova⁷, era întotdeauna îmbrăcat cu bun gust. Simeon era un om bun, mereu voios și căruia îi plăcea să glumească. În același timp însă, era foarte serios preocupat de viitorul copiilor săi și i-a trimis la cele mai bune școli, oferindu-le o educație temei-

⁷ Nu se știe exact cine era acest croitor. Se poate să fi fost K.I. Dellos, considerat a fi unul dintre cei mai apreciați croitori din Moscova, și al cărui magazin de pe Bulevardul Sretenski se afla nu departe de casa familiei Saharov. (<http://www.raruss.ru/russe-moderne/3971-aleshina-russian-modern-clothes.html>)

nică, în special în domeniul literaturii și culturii ruse. Nu se știe exact la ce școală a mers Serghei, probabil o școală gimnazială clasică, unde a studiat istorie sacră și elemente de doctrină creștină, literatură rusă și europeană, limbi clasice și franceză, istorie laică, caligrafie și o serie de alte discipline – conform educației standard din Imperiul Rus. În adolescență, Serghei mergea frecvent la operă și îl admira foarte mult pe Chaliapin. Încă de tânăr, el era preocupat de sensul lucrurilor. Mai târziu, într-o scrisoare către sora sa, părintele Sofronie povestea o întâmplare din copilărie. Copilul stătea odată cu tatăl său la masa din salon – tatăl citea ziarul, iar Serghei un volum de Turgheniev. Și-a întrebat tatăl de ce citea ziare și nu literatură de calitate. Răspunsul l-a surprins: tatăl era interesat de istorie, iar ziarul prezenta istoria zilei.⁸

Copiii familiei Saharov au fost de asemenea învățați să aprecieze arta. În casa lor, pe peretele din salon era expus un tablou, o pictură originală înfățișând un peisaj. Din nefericire, în anii foametei, au fost nevoiți să-l vândă. Pentru Serghei, care era pasionat în mod deosebit de artă, dispariția tabloului a fost la fel de dureroasă ca și pierderea unui membru al familiei. De la o vârstă fragedă, el stătea adeseori sub masa din salon desenând. Tatăl său era un foarte bun desenator

⁸ Sofronie, A., *Ne vorbește părintele Sofronie*, Galați, Buna-vestire, 2003, pp. 276-277.

tehnic, iscusit în desenele ecvestre, fapt care l-a motivat și pe tânărul Serghei să studieze atent anatomia și mișcarea complexă a cailor. Treptat, talentul său înnăscut pentru pictură a devenit evident.

În școlile vremii se predau noțiuni elementare de artă, dar Serghei se înscrișese și la cursuri serale de artă pentru a se pregăti pentru examenul de admitere la Institutul de Pictură, Sculptură și Arhitectură din Moscova. Acesta era echivalentul moscovit al Academiei de Artă din Sankt Petersburg, țelul oricărui tânăr cu reale aspirații artistice. Abilitatea și stilul său tehnic ulterior sugerează că ar fi studiat la atelierul lui Fedor Rerberg, unde elevii își formau o bază solidă în toate tehnicile artei clasice.

De asemenea, foarte aproape de casa familiei Saharov, se afla atelierul lui Viktor Vasnețov. Este posibil ca Serghei să fi studiat și acolo. Tânărul avea un profund respect pentru acest artist, considerându-l un părinte al picturii ruse, și a ținut să primească „binecuvântarea” sa înainte de a părăsi țara.

Serghei s-a născut în 1896, în timpul domniei țarului Nicolae al II-lea, în amurgul Imperiului Rus. Numai primii opt ani din copilăria sa au fost ani de pace, până la izbucnirea războiului ruso-japonez, după care viața sa a coincis cu cele mai tragice evenimente din istoria omenirii. Părintele Sofronie povestea:

Eram încă tânăr când tragedia unor evenimente istorice a întrecut de departe tot ceea ce citisem în cărți. (Mă refer la izbucnirea Primului Război Mondial, urmat în curând de revoluția bolșevică din Rusia.) Speranțele și visurile mele tinerești s-au prăbușit.⁹

În 1905 a avut loc prima revoluție din Rusia, urmată în 1914 de izbucnirea Primului Război Mondial, iar apoi, în 1917, de Revoluția și lovitură de stat dată de bolșevici, care au dus la începerea războiului civil. Toate aceste împrejurări tragice au adâncit și mai mult problemele existențiale cu care se confrunta Serghei: de ce se născuse și care era scopul vieții dacă totul avea să se sfârșească în moarte și veșnică neființă. Aceste întrebări îl frământau într-o asemenea măsură, încât simțea că se află în pragul nebuniei. Nu și-a destăinuit nimănui zbulciumul sufletesc și în aparență a continuat să trăiască și să se comporte ca orice alt tânăr, adesea râzând și glumind, deși lăuntric era măcinat neîncetat de aceste gânduri. Din pricina acestei lupte interioare, Serghei nu a legat prietenii strânse cu tinerii din anturajul său, ci a căutat mai degrabă un răspuns în arta sa.

Arta figurativă, lipsită de constrângerea temporală, se pretează mai bine exprimării și căutării veșniciei. Încercarea de a reda cât mai desăvârșit infinitul și atemporalul i-a preocupat în special pe artiștii simbolisți de la începutul secolului al

⁹ Rugăciunea – experiența vieții veșnice, p. 49.

XX-lea în Rusia, așa-numita *Epocă de Argint*. Serghei nu a fost implicat activ în nici o grupare artistică, ci, deschis către toate, a studiat diversele lor modalități de expresie pentru a găsi răspuns la problemele lui existențiale, în același timp căutând propria soluție.

Problema morții a devenit critică, la fel ca și conceptul de neant veșnic, de *ne-ființă*. „Vedeam moartea nu după trup, nu sub formele ei pământești, ci în veșnicie.”¹⁰

În ciuda zbulciumului său interior, a continuat să se roage, așa cum îl învățase bona sa în vremea copilăriei. Citea și Sfânta Scriptură și, deși simțea că nu o înțelege cu adevărat, se agăța de ea așa cum fusese învățat de când era mic. Până când, într-o zi, la vârsta de 17 ani, plimbându-se pe străzile Moscovei, deodată l-a străfulgerat gândul că învățătura iubirii din Evanghelie era doar un concept psihologic. Atunci, printr-un efort conștient, Serghei a încetat să se mai roage.

S-a îndreptat apoi către religiile orientale, către meditație și yoga, încercând să pătrundă cu ajutorul lor incognoscibilul și inaccesibilul, taina *Ființei*. Exista de altfel tendința printre artiștii vremii, cu precădere în Epoca de Argint, de a explora diversele practici și mișcări esoterice.

Atelierul său era la ultimul etaj într-o clădire înaltă dintr-o zonă liniștită a Moscovei.

¹⁰ Sofronie, A., *Vom vedea pe Dumnezeu precum este*, București, Sophia, 2005, p. 13.

Acolo lucra ore în șir, într-o stare de încordare la limită, pentru a-și reprezenta subiectul în mod obiectiv, pentru a-i reda semnificația temporală, dar, în același timp, și pentru a-l folosi ca pe un fel de rampă de lansare spre explorarea infinitului. Era chinuit de argumente contradictorii: Dacă viața își are obârșia în veșnicie, de ce are trupul său nevoie să respire, să se hrănească, să doarmă și așa mai departe? De ce este influențat de fiecare schimbare din atmosfera fizică? Într-un efort de a se elibera din spațiul mărginit al existenței, a început să practice yoga și meditația, dar nu și-a pierdut nimic din sensibilitatea adâncă față de frumusețea naturii. Viața sa de zi cu zi se scurgea la periferia evenimentelor exterioare. Pentru el, singurul lucru de trebuință era să descopere scopul apariției noastre pe acest pământ; să se întoarcă la momentul dinaintea creației și să se contopească cu sursa originară a întregii zidiri. Și-a continuat căutările, detașat de problemele sociale și politice ale vremii, total absorbit de gândul că, dacă omul moare fără posibilitatea de a se întoarce în sfera Ființei Absolute, atunci viața nu are nici un sens. Uneori se elibera de acest gând prin intermediul meditației orientale, care-i dădea iluzia unei liniști fără sfârșit.¹¹

¹¹ Sophrony, A., *His Life is Mine*, Crestwood, Saint Vladimir's Seminary Press, 1988, pp. 7-8.

Serghei i-a studiat cu mult interes pe artiștii filosofi ai timpului, încercând să găsească o soluție. Dintre aceștia, cel mai profund l-a marcat Vasili Kandinski.

Kandinski, creativitatea pură

În tinerețe, sub influența unui pictor rus care apoi a devenit faimos, fusesem atras de ideea creativității pure exprimate sub forma artei abstracte.¹²

Conceptul de creativitate pură răspundea căutărilor și dorinței lui Serghei de a reprezenta inaccessibilul și infinitul. Pictura abstractă era sau părea a fi cea mai bună modalitate de a reda inexprimabilul și intangibilul prin viziunea unei noi creații, de noi forme, pornind de la elementele existente în lumea înconjurătoare.

Kandinski era cunoscut în Rusia cu toate că trăise în străinătate până în 1915.¹³ Deși stabilit în Germania, el se întorsese în țară în fiecare vară și participase la câteva expoziții. În 1915, lucrarea sa abstractă *Compoziție VII* a fost expusă în Moscova la Salonul de Artă din strada Bolșaiia Dimitrovka. Era pentru prima dată când pictura sa abstractă

¹² Idem, *Wisdom from Mount Athos*, Crestwood, St Vladimir's Seminary Press, 1974, p. 13.

¹³ Kandinski a fost nevoit să părăsească Germania la izbucnirea Primului Război Mondial.

era expusă în Rusia. Cartea lui, *Spiritualul în artă*, fusese deja prezentată la Congresul pan-rus al artiștilor din Sankt Petersburg în 1911 și publicată în limba rusă în 1915.¹⁴ Aceasta a coincis cu perioada în care Serghei căuta în artă răspunsuri la întrebările sale spirituale, iar Kandinski găsi-se deja soluții pentru unele dintre acestea, după cum reiese din scrierile sale: „Pictura este o artă, iar arta, în ansamblu, nu este un simplu mod de a crea fără scopuri lucruri care se pierd în gol, ci o forță cu finalități, trebuind să slujească dezvoltării și rafinării sufletului omenesc.”¹⁵ „Când sufletul este tulburat și neglijat din cauza concepțiilor materialiste, necredinței și eforturilor exclusiv practice decurgând de aici, apare opinia că arta «pură» nu este destinată omului, în scopuri specifice, ci că e lipsită de finalități, că arta există numai pentru artă («l’art pour l’art»).”¹⁶

Evidențind rolul artei în cultivarea sufletului, Kandinski a ridicat întregul concept la un nivel diferit de percepție. Pentru el, arta devine o cale de a explora și descifra semnificația *Ființei*.

Opera de artă se naște într-un mod tainic, enigmatic, „din artist”. Desprinsă de el, ope-

¹⁴ Se pare că Serghei citise deja *Spiritualul în artă* și fusese puternic influențat de această carte; în toate scrierile sale de mai târziu se regăsesc expresii și imagini asemănătoare cu cele folosite de Kandinski.

¹⁵ W. Kandinski, *Spiritualul în artă*, București, Meridiane, 1994, p. 111.

¹⁶ *Ibidem*.

ra dobândește o viață autonomă; devine ea însăși o personalitate, subiect independent cu suflu spiritual, dar posedând și o viață materială reală, existând ca *ființă*. Prin urmare, opera de artă nu este un fenomen oarecare, apărut întâmplător și care-și trăiește cu indiferență traiul în lumea spiritului, ci, ca orice altă ființă vie, stăpânește niște forțe active, creatoare. Ea trăiește, acționează și participă la crearea atmosferei spirituale.¹⁷

Kandinski sublinia că libertatea interioară a artistului este indispensabilă pentru ca acesta să poată crea „artă pură”. Mai mult, el considera că artistul trebuie să aibă o viață interioară în permanentă prefacere, căci din aceasta se nasc formele noii creații, care exprimă trăirile interioare ale artistului în linii, forme și culori construite în stilul său unic.¹⁸ Expresia artistului trebuie să izvorască dintr-o vibrație interioară. Aceasta poate fi influențată sau inspirată de contemplarea naturii, dar este de o importanță majoră ca ea să fie liberă, necondiționată de legi, constrângeri sau limitări intelectuale.¹⁹

¹⁷ *Ibidem*, p. 109.

¹⁸ Cf. Kandinsky, *Complete Writings on Art*, tradusă și editată de Lindsey, K.C. și Vergo, P., Boston, USA, Da Capo, 1994, pp. 414-416.

¹⁹ Cf. Bowlt, J.E., Washton Long, R.C., *The Life of Vasilii Kandinsky in Russian Art, a Study of On the Spiritual in Art*, Newtonville, Mass., Oriental Research Partners, 1980, pp. 79, 81.